

TARİK BUĞRA VE KASABA EDEBİYATI

İbrahim KAVAZ

Giriş

Edebî eseri ortaya çıkaran toplumsal yapı ve ortam, edebiyatla sosyolojinin ortak bir bakış açısında birleşmesini sağlar. Bu ortaklık, edebiyat sosyolojisi olarak adlandırılan ara alan içerisinde, sanatçı tarafından estetize edilerek sunulan toplumsal meselelerin disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilmesini gerektirir. Sosyolojik eleştirinin en dikkate değer bulgular elde ettiği roman unsurlarından biri olan mekân, insan ve toplumla olan karşılıklı etkileşimi gereği gerek sosyologların gerekse edebiyat bilimcilerin araştırmalarından önemli bir veri deposu olarak kullanılır.

Romanın aynasından yansıyan sosyolojik problemler, edebi eserin yalnızca estetik bir dışavurum olmadığını, beraberinde kişi ya da toplumun kendi içindeki ve dünyayla olan kavgasının da ifadesine vasıta olabileceğini gösterir. “Roman(1), problematik bir kahramanın, yozlaşmış bir dünyada, sahîh değerlere ulaşmak için yaptığı yozlaşmış bir arayışın tarihi”(Goldmann, 2005: 20) olarak gören yaklaşım, bahsi geçen yozlaşmanın kaynağı ve etkilerini ortaya koyabilmek için sosyolojik çözümlemelere ihtiyaç duyar. Türk romanını edebiyat sosyolojisi bağlamında önemli bir noktaya yerleştiren temalar, çoğunlukla mekân odaklı metinlerde dikkati çeker. Batılılaşma ve modernleşmenin yansımaları mekân üzerinden tahlil edilirken, kimlik problemleri, sanayileşme, göç ve siyasi hâdiseler de mekân ve coğrafyayla ilişkili olarak işlenir. Bu noktada köy edebiyatı kadar güçlü olmamakla birlikte kasaba edebiyatı, Türk romanında dikkate değer bir yönelim olarak önemli veriler ortaya koyar.

Şehir ve köy arasında kalan bir yerleşim birimi olan kasaba, şehre benzemeye çalışan yönlerinin yanı sıra, kırsal özelliklerini devam ettirerek her

iki alanın vasıflarını belli ölçüde bünyesinde barındırır. Bu açıdan gelenek ve yeniliğin bir arada tutunmaya çalıştığı kasabada, üretim ve tüketim biçimi de bahsedilen senteze uygun şekilde gerçekleşir. Tarım faaliyetlerinin yanında küçük ölçekli de olsa sanayiye dayalı bir ekonomik yapının bulunduğu kasaba, sergilediği bu çeşitlilikle köyden farklı bir mekân ve yönetim örgütlenmesine sahiptir. Şehrin kaotik ortamı ve köyün muhafazakâr yapısına nispetle kasaba, mukimlerine eklektik bir hayat tarzını tecrübe edebilecekleri ortamlar sunar.

Yenileşme dönemi Türk romanının ilk örneklerinde mekân olarak çoğunlukla İstanbul tercih edilirken, Anadolu'ya açılma sürecinin ardından Cumhuriyet Devri'nde köy edebiyatı başlığı altında değerlendirilebilecek romanlarla birlikte, Türk edebiyatı şehir ve köy düzleminde geniş ölçüde temsil edilir. Ancak kasaba hayatını konu alan ve merkezî mekân olarak kasabanın seçildiği hikâye ve roman örnekleri diğer yerleşim birimleriyle mukayese edildiğinde oldukça sınırlı seviyede kalır. Mekânın hafızasını yazılı olarak kayıt altına almak açısından da konuya bakıldığında kasabanın bir hafıza mekânı olarak Türk edebiyatına yeterince yansıtıldığı söylenemez. Bunun sonucu olarak kasaba ve kasaba edebiyatı ile ilgili yazılı kaynaklar nerdeyse yok denecek kadar azdır.

Kasaba edebiyatı tabirini medeniyet meselesi ile birlikte ele alan Sezai Karakoç'un tespitleri, bu isimlendirmenin edebiyat dünyasında bilinir hale gelmesinde oldukça etkilidir. Karakoç, "küçük şehir veya kasaba, insanı keşfetmek hatta edebî anlamda icat etmek için ideal bir birikim, geometrideki altın ölçüdür adeta" (1986: 64) derken kasabanın kendine has yönleriyle insan gerçeğini ifadeye elverişli yönlerine dikkat çeker. Türk edebiyatının ağırlık merkezinin şehirden kasabaya doğru kayması gerektiğini düşünen Karakoç, 1962 yılında yazdığı "Kasaba Edebiyatı" başlıklı makale ile edebiyat araştırmalarının dikkatini, romanların kasaba sosyolojisi incelemesine elverişli yönlerine çeker. Kasaba edebiyatına yönelişin arka planında, şehir hayatının olumsuzlarıyla mücadele eden insanın yaşadığı parçalanmışlık kadar köy edebiyatının gittikçe klişe halini alan tema ve karakterlerinin sebep olduğu durağanlık vardır. Bu noktada edebî eserlere yeni bir soluk getirebileceği beklentisiyle kasabaya yönelen yazarlar, coğrafi özelliklerinden, yönetim anlayışı, mekânsal örgütlenme ve toplumsal ilişkilerin mahiyetine kadar çok boyutlu bir kasaba fotoğrafı ortaya koymaya çalışırlar. Kasaba edebiyatının ortaya çıkması ve gelişmesinde akla ilk gelen isimlerden biri olan Tarık Buğra da Türkiye'nin hafızası olarak değerlendirilebilecek külliyyatıyla Millî

Mücadele'nin ve çok partili siyasi hayatın Anadolu kasabalarındaki etkilerini canlı insan manzaralarıyla ortaya koymuştur.

Tarık Buğra Romanlarında Kasaba

Tarık Buğra, tarihî konuların yanı sıra romanlarında Türkiye'nin yakın dönem siyasi hayatında yaşanan çalkantılı dönemleri konu alır. Anadolu'nun ve Anadolu insanının geniş yer bulduğu eserlerinde yazar, köy ve şehrin yanında kasaba hayatının ayrıntılarına da yer verir. Bu bakımdan Tarık Buğra romanları kasabayı merkeze alarak yapılacak edebiyat sosyolojisi incelemelerine önemli veriler sağlayacak bir muhteva zenginliğine sahiptir.

Tarık Buğra'nın kasabaya bakışına dair değerlendirme yaparken eserlerinden önce çocukluk cennetinin mekânı olarak gördüğü Akşehir'in onun zihin ve duygu dünyası üzerindeki etkisinden bahsetmek gerekir. "Buğra, Akşehir'e salt sevgi bağıyla bağlanmakla yetinmez, aynı zamanda sanatsal ve kültürel anlamda da bağlanır. Akşehir'in öteden beri taşıyıp getirdiği kültürel birikime hikâyelerinde, romanlarında, makalelerinde, hatta söyleşilerinde açık ya da örtük ifadelerle geniş bir şekilde yer vererek güzel kasabasını, geniş kitlelere tanıtmaya çalışır" (Tekin, 2018: 57). *Küçük Ağa* romanındaki Anadolu kasabalarının tasviri ve bu mekânlarda yaşanan hayata dair gözlemleri, çocukluğunun geçtiği kasaba yıllarına borçlu olan Tarık Buğra, başta Çolak Salih olmak üzere birçok kahramanının ilham kaynağını da yetiştiği kasabada bulmuştur. Kasaba onun için hakiki Anadolu insanını bulabileceği özel bir yerleşim birimidir. Dolayısıyla Millî Mücadele'nin halkın her kesiminden destek alarak başarıya ulaştığı tezine en uygun mekân olarak bu toplumsal çeşitliliği yansıtabileceği kasabayı tercih eder.

Kitaplaşan ilk baskısı 1963 yılında yapılan *Küçük Ağa*, hilafet yanlıları ile *Kuva-yı Milliye*'yi savunanlar arasındaki çatışmalar etrafında kurulan bir olay örgüsüne sahiptir. Sosyal zamanın 1919 yılı olarak tespit edildiği romanda mekân bir Anadolu kasabasıdır. Akşehir'de yerli halkın çoğunlukta olduğu muhitlerin yanı sıra kasabanın Gavur Mahallesi olarak adlandırılan kesimine dair tasvirlerle de yer verilerek mekânlar arasında karşılaştırma yapılmasına imkân verilir. Tekke Deresi'yle birbirinden ayrılan bu iki muhit, kasaba halkını oluşturan kültürel çeşitliliği yansıtmalarının yanı sıra sosyo-ekonomik açıdan yaşanan zıtlıklar da keskin bir şekilde hissettirilir:

"Tekke Deresi'ne doğru sokulan bu kârgir ve kiremit damlı evlerde hava bambaşka idi. Akşehir'i saran bu çöküntüye karşı bu mahalle gün gün dinçleşiyordu. Yatsıyla birlikte kasaba o deliksiz karanlığının içinde

mezar uykusuna dalar, fakat bu evlerde pencereler turuncu turuncu bakardı ve Minas'ın Yorgo'nun meyhanelerinden sokağa kahkahalar, şarkılar, gitar ve ud sesleri taşardı. Çok geç vakitlerde sahipsiz sokakların sessizliğini nâralar, Rumca ve Ermenice nâralar parça parça, delik deşik ederdi.” (Küçük Ağa, s. 10)

Bir tarafta İstanbullu Hoca, Demirci Salih, Hamdi Usta, Mumcu Mustafa, Akağa, Nalband Mustafa gibi kasabanın yerlileri, diğer tarafta Ligorlar, Minaslar, Bapkuşlar ve Nikolar gibi Rumlar kasabadaki toplumsal çeşitliliği yansıtırken bu iki kesim arasındaki dostane ilişkilerin giderek menfaatler doğrultusunda bozulmaya başlaması devrin siyasi atmosferiyle birlikte ele alınarak tarihi süreçte kasabada yaşanan değişimlerin arka planında yatan zihniyet sorgulanır. Söz gelimi; Demirci Salih olarak ayrıldığı kasabayı özlemlerinin mekânı olarak gören kahraman, bir kolunu kaybederek cephe-den döndükten sonra Çolak Salih adını alır ve artık kasaba onun için kendi üzerinde kapanan bir mezardan farksızdır. Zaman içinde kasaba yaşanan değişim fizikî boyutta değil kişilerin mekâna yükledikleri anlamla ilgilidir. Romanda kasaba, içinde yaşayan insanların geçirdiği ruhsal değişimleri aktiren sıfatlarla betimlenerek mekân ve insan arasındaki ilişki işlevsel bir unsur olarak kullanılır.

Meselesi olan insanı eserlerine konu edinen Tarık Buğra, bu meseleyi, insanı en iyi tanımlayan sıfat olarak kabul ettiği “eşref-i mahlûk” ifadesi ile özetler. İnsanı, yaratılmışların en şerefliyi olarak kabul eden bir anlayışla, kalemını bu kimlik bilincinin inşasını gerçekleştirmek için kullanır. Tarık Buğra'nın kasaba edebiyatı başlığı altında değerlendirilebilecek en dikkate değer romanları *Yağmur Beklerken* ve *Dönemeçte*'dir. Her iki roman da çok partili hayata geçişin sancılarını bir Anadolu kasabası ölçeğinde dikkatlere sunar. Kasabanın yerli sakinlerinin yanı sıra dışarıdan gelen memur ve yöneticilerin de yer aldığı bu kasaba fotoğrafında, sosyoloji ve tarih kitaplarında yer bulmayan bireysel ve toplumsal ayrıntılar kurmacanın ifade imkânları içerisinde okuyucuya sunulur.

Dönemeçte romanının ilk satırlarında kasabanın, bünyesinde barındırdığı ikiliğe dikkat çekilir. Mekânı oluşturan unsurlar şehrin çoğulcu ve dışa dönük eğlence anlayışını yansıttığı gibi, muhafazakârlığın mekânsal görünüşleriyle birlikte kasabanın manzarası sunulur:

“Tanyeri nerdeyse ağaracaktı: Dağlar külrengi bir aydınlığın içinde kapkara yükseliyorlardı. Son yıldız vadinin üstünde bir yanıp bir sönüyordu. Şehir Kulübü'nün az ötesindeki caminin müezzini sabah ezanını oku-

maya başladı. Bu seste, insanı küçük hesaplardan, hırslardan ve dertlerden utandıran bir şeyler vardı.” (*Dönemeçte*, s. 5)

Şehir Kulübü, kasabadaki memurların içine düştükleri yozlaşmanın mekân düzlemindeki karşılığıdır. Kulübün dekorasyonu bu mekânın doğal ortamdan farklılığını yansıtan ayrıntılar sunarken, sahibinin ve müdavimlerinin kulüpte adeta bir ritüel hâline gelen pratikleri bu mekânın hangi amaca hizmet ettiğini gözler önüne serer. Kasabanın sosyokültürel yapısını yansıtmayı amaçlayan yazar, Şehir Kulübü’nden hareketle toplumsal panoramayı resmeder. Bu resimde yazar, meslek ahlakını kaybeden memurları kulübe mahkûm ederken, kulüp, Doktor Şerif’in uyanışına vesile olacak olaylara da ev sahipliği yapması açısından hem yıkıcı hem de iyileştirici yönleriyle dramatik aksiyonu yönlendirir. Şehir Kulübü’nün etrafına dikilen akasya ağaçlarının sayısını fark eden tek kişi Doktor Şerif’tir. Bu farkındalık diğerlerine nispetle Şerif’in çevresini algılama ve dikkatini uyanık tutma konusundaki çabasının bir dışavurumudur. “Görmek” ve “duygulanmak” gibi bilincin refakat ettiği eylemlerle başlayan ruhsal büyüme sürecinde Şerif, içine saplandığı yozlaşmış çevreden uzaklaştıkça bağımlılık halini alan kötü alışkanlıklarından kurtulmayı başarır. Yazar, onun yaşadığı arınma sürecinin aşamalarını aksettirirken kasabayı bir dekor olarak kullanır ve bu dekor üzerinde karşı karşıya gelen insanlar aracılığıyla kasabadaki toplumsal hayata dair manzaralar sunar. Bu manzara içerisinde kasaba insanının içinde bulunduğu iktisadî şartlar ve köyden şehre doğru bir gelişme seyri gösteren ekonomik girişimlere dair tespitlere yer verilir:

“Bağdat Demiryolu’nun açılışı ile birlikte İstanbul’a gidip gelmeye başlayan büyük tüccarlardan Kel Hacı, daha Birinci Dünya Savaşı’ndan önce bir dinamo getirmiş, mazotla ürettiği elektriği yalnız kurduğu kereste fabrikasına ve sinemaya bağlamamış çarşıda ve çarşı mahallesinde oturanlardan her isteyene de vermişti. Zaferden on yıl sonra Kel Hacı’nın elektrik fabrikası da, kereste fabrikası da devletleştirildi.” (*Dönemeçte*, s. 35)

“Kasabada içkili lokantalar, ağır ceza mahkemesi, kadın berberi, parke yollar, parklar, hamamlar, oteller vardı. Kasaba, sinemanın, buzdolabının, vantilatörün, radyonun ne olduğunu biliyordu; çünkü elektriği vardı.”(...)“Kısacası ilçe, kocaman ovanın, bu toprak okyanusunun ve dört bir çevresinin gerçekten incisidir. Uyanıktır, iş bilir. Kültür yönünden de ne kendi iline, ne yakın illere benzer: Türküleri, deyim ve tekerlemeleeri, oyunları, düğün dernek töreleri, özellikle de ağzı, kelimeleri ve onları söyleyişi kendine göredir. Giyim kuşam da öyle.” (...) “Son yıllarda or-

taokula gelen delifışek Türkçe öğretmenine bakılırsa, bu kendine görelık, çok eskilerden, Selçuklu sultanlarının kasabayı yazlık diye kullandıkları dönemden gelmedir.” (*Dönemeçte*, s. 53)

Tarık Buğra'nın mekân olarak kasabayı seçtiği romanlarında, dikkati çeken ayrıntılardan birisi zaman algısının yansıtılma biçimidir. Modern hayatın ay, saat, dakika ve saniye olarak bölümlendiği zaman, değişmez bir çizgisel seyir takip ederken, kasabada zamanın tespiti gündelik hayatın pratiklerine göre gerçekleşir. Modern hayata tam anlamıyla yüzünü dönememiş olan kasabada, “zaman ve uzaklık kendi günlük iş deneylerine göre kavramlaştırılır. (...) uzaklığı kavramlaştırmak için, o uzaklığı kat etmede harcanan insan çabası” (Akşit, 1985: 64) bir ölçek olarak kullanılır. Dolayısıyla kasaba insanı, romanlarda da örnekleri görüldüğü gibi, ürünlerin yetişme ve hasat zamanları, kuşların göç etme dönemleri, ezan ve namaz vakitleri, güneşin konumu gibi belirleyici unsurlarla zamanı ölçer. Modern hayatın standart hale getirecek kesin olarak ölçebildiği zaman ve mekâna ait hususiyetler, kasabada daha yerel ifadelerle karşılık bulur.

Taşra modernleşmesinin romandaki görünümünden biri de Şehir Kulübüdür. Şehir Kulübü, kasabayı şehre yaklaştıran ve şehir özlemini suni bir şekilde de olsa gidermeye yönelik bir mekân olarak tasarlanmıştır. Ancak, memurların üzerine adeta bir ölü toprağı serpilmişçesine kendilerini ve varlık gayelerini unuttukları bu mekân, zamanla içki, kumar ve gevezelikle zamanın tüketildiği bir girdaba dönüşür. Şüphesiz mekâna itibar kazandıran insan olduğu gibi, mekânı itibarsızlaştıran unsur da insandır. Kasabaya geliş amaçlarını unutan ve meslek ahlakını hiçe sayan veteriner, ezcacı, doktor, muallim, hâkim ve operatör gibi toplumun ihtiyaç duyduğu mesleklerin diplomalarına sahip olan insanlar, hem kendilerine hem de mesleklerine ihanet ederler.

“Bu içki sofraları, bu bitmez tükenmez gevezelikler; sonra bu briç, poker, tavlâ, sıfır veya resmî masaları. (...) Bu uyku tozu serpilmiş hayat kesimine ilk isyan eden Şerif değildi; hemen hemen her yeni gelen memur eskilerin yakasına sarılıp uyandırmak, gerçek hayata çevirmek için sarsmak isteğini duymuştu. Ama daha diplomanın mürekkebi kurumadan her şey bitiyordu.” (*Dönemeçte*, s. 75)

Tarık Buğra, memurların kendilerine ve halka yabancılaşmalarını eleştirirken, kasabanın fizikî unsurlarını ve mekânsal ayrıntılarını sembolleştirecek anlatır. Sözelimi; Şehir Kulübü'nün bahçesindeki fıskiye ve top arasındaki ilişki, mekâna tutuklu insanların çaresizliğine vurgu yaparken, kulübün

de içinde yer aldığı hanın avlusunda bulunan akasyalar, mekâna bir bilincin refakatinde bakamayan, zihinsel bir körleşme içinde olan müdavimlerin yaşadığı durumu izah etmek için kullanılır. Romanın ilerleyen bölümlerinde akasyaların tohumlarını beton zemine bırakarak boşa giden emeklerden bahsederken, memurların ve aydın geçinen insanların bu tohuma ihtiyaç duyan toprakları nasıl çoraklaştırdıkları tabiatın diliyle anlatılır:

“Akasyalar, Mayıs sabahının serin esintileri ile pır pır titreşiyorlardı. Sekiz tane idiler ve bunları saymak ne kadar kolaydı. Hatta, akasyaların fark edilmeleri ve sayılmaları gereklidir, diye düşünülerek dikilmişler gibi bir sıralanışları vardı. (...) Ama akasyaların sekiz tane olduğunu, günlerini hatta gecelerini Kulüp'te geçiren sersemelerin bir teki bile bilmezdi.” (Dönemeçte, s. 7)

“Mevsim daha da ilerleyecek, onlar keçiboynuzlarını andıracaklardı; çürük kahve rengine döneceklerdi. Sonra çatlayacak, içlerindeki asıl tohumlarını -bomboş bir umutla- bırakacaklardı. Betonun, taşın, taş gibi sertleşmiş toprağın üstüne.” (Dönemeçte, s.166)

Kasabayı “Sürgünler Adası” olarak niteleyen Doktor Şerif, kendisini kuşatan çemberi kırmak için uğraşır. Doktor, norm karakter konumundaki Fakir Halit'in desteği ve yönlendirmesiyle içine düştüğü bataklıktan kurtulmak için çabalarırken öncelikle Şehir Kulübü'nü ortaya çıkaran ortam ve şartları tahlil etmeye çalışır. Okuyup yazan kişilerin halktan koparak, beslendikleri köklere yabancılaşmaları Cumhuriyet Devri'nin siyasi ve sosyal ortamını belirleyen hadiselerle ilişkilendirilerek tahlil edilmeye çalışılır. Bu muhakemenin yapıldığı bölümlerde yazar, edebiyat sosyolojisinin imkânlarından yararlanarak çok partili dönemin kasabada meydana getirdiği değişimleri geçmişteki uygulamalarla karşılaştırarak değerlendirir. Roman boyunca Tarık Buğra'nın cevabını aradığı soru, siyasî atmosferin yoğun etkilerine rağmen, kasaba insanını toplumsal olarak bir arada tutan ya da tutması gereken değerlerin neler olduğudur.

Tarık Buğra, 1986 yılında *Türk Edebiyatı* dergisinin kendisiyle yaptığı söyleşide, köy romanı cereyanına karşılık neden kasabayı tercih ettiği sorulduğunda şu şekilde cevap verir:

“Kasaba biyopsi için en elverişli ve gerekli bir hücredir. Kasaba insanı toplumun karakterini, kültürünü en iyi şekilde belirtir inancındayım. Ve kasaba insanı toplumsal değişmelerden en iyi etkilenen insandır(...) Politik ve sosyal karakterler şehirden ziyade, kasabayı etkisi altına almaktadır.” (Tekin, 2004: 127)

Merkez, taşrayı şekillendirirken, kasabada yaşanan değişim ve değişimlerin toplum üzerindeki etkileri bu mekânı Türkiye'yi yansıtan bir biyopsi alanı haline getirir. Bu bakımdan merkez ve taşranın birbirine tuttuğu aynayı dikkate sunan Tarık Buğra, başkarakter Doktor Şerif'e sözünü emanet ederek, Çınarlı kasabasındaki gözlemlerinden hareketle genel bir Türkiye fotoğrafı ortaya koymaya çalışır:

“Birkaç metrekaresinin içinde, çarşafılilar, yeldirmeliler, mantolarını omuzlarına alınca ‘asmakabağı gibi’ kolları ‘apabak’ ortaya çıkıveren, delikanlıların kafalarını bungunlaştıran genç hanımlar atasözlerine, tekerlemelere, darbı mesellere göre davranan, ilişki düzenleyen, bir Cuma’yı, bir tek Ramazan’ı kaçırmayan, iç dış giysileri, isimlerine kadar bambaşka olan, pabuçları bile onlarınkine benzemeyen kasabalı, genç yaşlı erkekler ile cümle yapıları da, kelimeleri de, kelimeleri söyleyişleri de apayrı olan, Ramazan günlerinde kimi inadına inadına raki sofrasını Kulüp’ün bahçesine kurduran, şarkıları türküleri bile ‘hayır’ veya ‘evet’ derken el, kol, baş hareketleri ile başka olan öğretmenler, yargıçlar, doktorlar, dişçiler, eczacılar, yöneticiler ve her iki yanın da daha bir kopuk, daha başka biçimde birbirlerine benzemez ve birbirleri ile kaynaşamaz çocukları! (*Dönemeçte*, s. 110-111)

Kasabanın dar sınırları içerisinde birbirine fiziksel olarak çok yakın olan bu farklı insanlar arasındaki düşünsel mesafeyi tanımlamak için yazar, “Çin Seddi” benzetmesini kullanır. Romanda leit motif olarak tekrar edilen “Şu köylere bir şeyler yapmak gerek, doktor bey” ifadesi Doktor Şerif’in kendisini arama sürecine refakat eden anlamlı bir sorudur. Yakup Kadri’nin *Yaban* romanında olduğu gibi köy ve şehir insanı arasındaki farklılıkların keskinleştirdiği ayrılıklar, *Dönemeçte* romanında da hissedilir. Köyün eğitimcinin, atını kamyonun üzerine sürerken hissettiği nefret, şehir, köy ve kasaba gibi farklı yerleşim birimlerindeki sosyal psikoloji açısından yaşanan farklılığın dışavurumudur. Mahmut’un tavrı, teknolojik yenilikler karşısında geleneğin mukavemet göstermesi olarak yorumlanabileceği gibi, güçlü olan karşısında dik durmaya çalışan, ancak bilincin yerine duyguların refakat ettiği bir duygusal tepki biçiminde de okunabilir. Tarık Buğra, farklı statü ve aidiyetleriyle kasabanın toplumsal çeşitliliğini başarılı bir şekilde yansıtırken, romanın tezini belirgin hale getiren çatışmalarla yerel bir manzaradan hareketle ahlâk ve sorumluluk duygusunun evrensel ölçekte bir gereklilik olduğuna işaret eder.

Doktor Şerif’in fikir danıştığı ve kendisine yol gösteren Fakir Halit, kasabanın yerlisi olmakla birlikte bilgisi ve duyarlılığıyla diğerlerinden ayrılan

geniş ufuklu bir insandır. Şehir Kulübü'ne bir bataklığa düşer gibi saplanan kişilerin hikâyesine bakıldığında Fakir Halit, köklerine bağlı olduğu için bu aşinalık onun savrulmasına engel olmuş hatta derin bir dünya görüşü kazanmasını sağlamıştır. Buna karşılık savaşta gözünü kaybettiği için Kör Muallim adını alan öğretmen, bir dönem milletvekilliği hatta bakanlık yapmış olan Nafiz adlı doktor gibi niceleri uğruna savaşmaya degecek bütün değerlerle bağlarını koparmışlardır.

Kasabalılar arasında ayrışmayı körükleyen en etkili unsur politika ve siyasî menfaat beklentisidir. Farklı siyasi görüşlere sahip oldukları için toplu halde kullandıkları mekânları ayıran bu insanlar, beyhude bir kör dövüşü yüzünden kasabanın hayrına olacak pek çok gelişmeden mahrum kaldıkları gibi, hayat felsefelerini de küçük hesaplar üzerine kurarlar. Çok partili hayata geçiş sürecinin küçük bir kasabada nasıl karşılandığı ve insanlar üzerindeki tesirini göstermesi bakımından dikkate değer bir roman olan *Dönemeçte*, kasabayı alternatif bir roman mekânı olarak dikkatlere sunar. Siyasi gelişmelerin merkezden daha farklı bir gözle yorumlandığı taşrada, halkın siyaset ve demokrasiden beklentisi Fakir Halit'in sözleri ile sunulur:

“Angarâdakiler hükümet bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Din, iman, ezeni Arapça okutucez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni Arapça okutuverseler memlekette bi tek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmaycek..buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler? Belli işte..sen şinci deycen ki, millet bu ipsiz sapsız heriflerin peşinden gider mi? Bak deyverin sana, doktorum; gider.. hem de öyle bi gider ki, hiç bi düğün dernek bu gader şenlikli olmadıydı dersin.” (*Dönemeçte*, s. 189)

Tarık Buğra, *Dönemeçte*'den bir yıl sonra yayımladığı *Yağmur Beklerken* romanında da kasaba sosyolojisini ayrıntılı bir şekilde işleyen örnekler ortaya koyar. Kasabadaki imar ve inşâ faaliyetlerinin siyasî etik açısından değerlendirildiği bölümle başlayan metinde, fırkacılık sebebiyle ortaya çıkan toplumsal ayrışmanın boyutları gözler önüne serilir. Maddî beklentilerin maneviyata galip gelmesi, şahsî çıkarlarla, halka hizmet anlayışının gölgelenmesi bir parkın açılış töreni çerçevesinde ele alınır. Montaj yoluyla romanda kullanılan Harun Reşit ve veziri arasında geçen konuşmanın ana fikrini vurgulayan “torunlar için ağaç dikmek” ifadesi, siyasilerin küçük ve gönübirlik hesaplarla icraatlar yapmalarına yönelik eleştirileri pekiştirir:

“Neye çınar dege de akasya dikerler? Çabuk böyür de ondan...görüversinler böyüdüğünü kendileri...” (*Yağmur Beklerken*, s. 10)

“Dedelerimiz yol kıyılarına, meydanlara, mesire yerlerine, bizim için çınarlar, kestaneler, ardıçlar, gürgenler dikmiş; biz de parklara kendimiz için akasyalar dikiyoruz.” (*Yağmur Beklerken*, s. 12)

Romanda, yaşlı ve güngörmüş bir insan olan ve kasabanın ileri gelenlerinden Rıza Efendi, parkın yapılmasını gereksiz görürken, kasabadaki doğal ortam karşısında parkın sunî yönlerine dikkat çeker. “Parka ne gerek... Çünkü her bir yanımız park. Dere özünden yukarı doğru bir yürüdün mü, dedem yaşında cevizler, meşeler, ardıçlar, çınarlar, söğütler!” ifadesiyle şehir için uygun görülen icraatların kasabada doğal karşılanmadığını gösterir. Kasabaya hizmet etmek, bu mekânın doğal ve topografik yapısına aykırı faaliyetlerle yapılan yenilikler değil bilakis coğrafyayla ve toplumun yaşama alışkanlıklarıyla uyumlu iyileştirmeler yapılmasıyla mümkün olabilir.

Yağmur Beklerken romanı, “Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir Anadolu kasabasında yaşanan siyasî ve sosyal olayların kasaba insanı üzerindeki etkilerinin anlatıldığı” (Burcu Yılmaz, 2011: 235) bir romandır. Başkişi Rahmi, avukat olup entrik kurguyu şekillendiren merkezî bir konumda yer alır. Serbest Fırka'nın kuruluşu aşamasında yaşanan toplumsal ayrışmanın boyutları, Rahmi'nin ilişki içinde olduğu kişi ve kesimler üzerindeki etkilere göre değerlendirilebilir. Üzerindeki baskılara rağmen fırkaya katılmak istemeyen Rahmi'yi, Kenan Bey ikna eder. Kenan Bey de Rahmi gibi avukattır ve toplumun farklı kesimleri tarafından sevilen Rahmi'nin fırkaya katılarak kasabaya ve ülkeye faydalı olacağına inandığı için, onu ikna etmek için büyük çaba sarf eder. Rahmi, insanları birbirine düşürmeden de politikayla uğraşabileceğine inandığı için halka hizmet etme düşüncesiyle fırkaya girmeye karar verir.

“Buğra, bir siyasal dönüşümün taşrada nasıl algılandığını kültürel, sosyolojik ve ekonomik kaygılarıyla birlikte verir” (Narlı, 2013: 15). Yazar, köy ve kasaba insanını yakından tanıyan Rahmi gibi bir karakteri romanın merkezine yerleştirerek, çok partili hayata geçişin sancılarını farklı kişilerin bakış açılarıyla değerlendirebilme imkânı sunar. Kasabadaki kuraklığa çare bulmak için şehirden su pompası getiren Rahmi, hem iklimle bağlı kuraklığı gidermeye çalışır hem de birlik ve beraberliği sağlayarak kasabadaki zihniyet ve gönül kuraklığını ortadan kaldırmak için uğraşır. Köy ve kasaba insanı ile arasında uçurum oluşan aydınları uzlaştırmaya çalışan Rahmi, yazarın sözünü emanet ettiği kişidir. Siyasî yozlaşmanın karşısında sorumluluk sahibi yerli bir aydın tavrı ortaya koyan Rahmi, Türk romanındaki özgün ka-

rakterlerden biri olarak *Yağmur Beklerken*'i kasaba edebiyatında önemli bir mevkie yerleştirir.

Sonuç

Kasaba, gerek sosyoloji gerekse edebiyat incelemelerinde şehir ve köy çalışmalarına nispetle geri planda kalmış bir alan olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple edebi metinlere yansıyan kasaba hayatı ve kasaba insanına ait profiller kasabanın sosyolojik analizine önemli veriler sunmaktadır.

Kasaba edebiyatı açısından pek de zengin olmayan Türk roman külli-yatı içerisinde Tarık Buğra metinlerini önemli kılan husus, tarih, sosyoloji ve edebiyatın birlikte şekillendirdiği bir ortamı dikkatlere sunmalarıdır. Türkiye'nin yakın dönem siyasî tarihine dair önemli ayrıntılar barındıran bu eserler, aynı zamanda kasaba hayatının dinamiklerini gözler önüne sunması açısından da kıymetlidir. Tarık Buğra, Akşehir'de başlayan hayat hikâyesinde kasabayı bizzat gözlemlerken, edindiği birikim ve tecrübeyi kurmaca metinlerinde yeniden işleyerek dönüştürmüştür. Anadolu insanına dair samimî değerlendirmelerin kaynağında da bu yakınlığın etkileri görülür. Tarık Buğra romanları, merkez, taşra ve muhafazakârlık gibi sosyolojik meseleleri insanî duyarlılıklar etrafında ele alan metinlerdir. Bu bakımdan, sosyolojinin ya da tarihin bilgi, belge ve istatistikî verilerden hareketle sonuç olarak ortaya koyduğu durumları, insan ve toplum odaklı bir şekilde süreç merkezli anlatma çabası içinde olan edebiyat, ne anlattığı kadar, nasıl anlattığı ile de okurun ilgi ve dikkatine hitap eder.

Türk edebiyatında kişi ve olaylar düzeyinde yerleşmiş bir takım algıları sorgulamaya sevk eden Tarık Buğra, sömürü düzeni ve yozlaşma ile birlikte anılan kasabayı, farklı bir bakış açısıyla kurgulayarak, kasabadan hareketle ülkenin tümünü ilgilendiren hassasiyetleri ön plana çıkarmıştır. Edebiyat sosyolojisi için önemli bir çalışma sahası olan kasaba edebiyatı ürünlerinin Tarık Buğra gibi yazarların eserlerinden hareketle dikkatli bir gözle tetkik edilmesi, Türkiye'nin yakın dönem kültür ve siyaset tarihine de ışık tutacaktır.

Kaynaklar

- AKŞİT, Bahattin, (1985), *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- BUĞRA, Tarık, (1980), *Dönemeçte*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2003), *Küçük Ağa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004), *Yağmur Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BURCU YILMAZ, Ebru, (2011), *Hikâye ve Romanlarıyla Tarık Buğra*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GOLDMANN, Lucien, (2005), *Roman Sosyolojisi*, Çev. Ayberk ERKAY, Birleşik Dağıtım Kitabevi,
- KARAKOÇ, Sezai, (1986), *Edebiyat Yazıları II*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- NARLI, Mehmet, (2013), “Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilig*, S.64, Kış.
- TEKİN, Mehmet, (2004), *Tarık Buğra Söyleşiler*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- _____ (2018), *-İtaatsiz Bir Taşralının Entelektüel Portresi- Tarık Buğra*, Ötüken Yayınları, İstanbul.